

מגילת רש"י מנחה

פרשת דברים
ט' מנחה אב תשע"ה
גליון כח

- ← גדר עדות או דיינים כשבע"ד קבלו ע"ע קרוב או פסול
- ← יהושע בן נון אם היה לו דין מלך
- ← בת עובדת מוכבים אם יורשת מה"ת

גליון תורני, הארות והערות בספר מנחת חינוך מלוקט מדברי האחרונים

מנחתא דמועדא

תשעה שחל בשבת

גרסינן במס' תענית (כט, א) שבשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני ותשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו שנאמר או לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב והיינו דאמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא.

והקשה רבינו (מצוה שא, י) והיאך אילו היה שם היה קובע בעשירי וכי בדידיה הדבר תלוי הלא הוא מדברי קבלה כך היה רצונו יתברך וגזירת הכתוב הוא, ומכאן קושיא זו ומשאר רא"ס הוכיח רבינו שיטתו הגדול דארבע צומות הללו מדברי קבלה אין נקבע להם יום מיוחד עשרה בטבת או תשעה באב וכדומה, רק הדברי קבלה הוא על אלו החדשים דבטבת ותמוז ואב ותשרי מחוייבים להתענות בהם יום אחד, אבל לא נתייחד יום מיוחד רק איזה יום שרצוה יוכל להתענות רק באלו החדשים. וראיה לדבר דבפסוק (זכריה ה, יט) אינו מבואר איזה יום כלל, רק צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי דהיינו החדשים אבל לא באיזה יום וכו'. ועל כן אמר ר' יוחנן אילו היה שם היה קובע בעשירי, דזה הברירה באיזה יום היה מדברי חז"ל.

והנה הפוסקים חקרו בנער שנעשה גדול ביום י' באב אם צריך להתענות מעיקר הדין (עי' אבני' סי' תכו מהרש"ם ח"ג סי' שסג ועוד), ותלוי בגדר החיוב תענית בעשירי באב אם הוא תשלומין לאתמול ואז אמרין שכל מי שהיה פטור מהעיקר פטור מן התשלומין, אבל אם לכתחילה נקבע התענית ליום ראשון במקרה שתשעה באב חל בשבת קודש, י"ל דצריך להתענות.

והאחרונים תלוי בזה שאלתם אם תשעה באב שחל בשבת מותרים בדברים שבצנעה שכתב המחבר (תקנ"ד, יט) אם חל ט' באב בשבת מותר בכלל הגה ויש אוסרים וכן נוהגין, והיינו שנחלקו אם נדחה הדינים של תשעה באב כשחל בשבת או שגם בשבת יש הגדרים של תשעה ורק אבלות בפרהסיא אסור ולכן משלומים האיסורים ביום ראשון.

והנה הסברא שעקרונה תשעה באב שחל בשבת וקבעוהו בעשירי כתב בתשובת הרשב"א (ח"א תקפ) דכיון דר' יוחנן אמר דאי היה בימי בית המקדש היה קובע ת"ב בעשירי שבו נשרף הבית ורק אגן סוברים דאתחלתא דפורענותא עדיפא מ"מ אם חל בשבת עבדינן כו' יוחנן כיון דבאמת נשרף הכל בעשירי באב.

ולפ"ז תמה בספר משחת שמן (ח"ב סי' סא) דכ"ז שייך בתשעה באב ד"ל שלכחילה נקבע ליום ראשון אבל ב"ז בתענית לא שייך סברא זו.

אמנם עפ"י דברי המנחת חינוך כתב במשחת שמן שנסתבר לומר שבכל התעניתים עקרו חז"ל החיוב תענית מיום שחל בשבת וקבעוהו ביום ראשון ולא מדין תשלומין כיון שכל קביעת תענית ביום מסוים היה תלוי בידי חז"ל כי מדברי קבלה העיקר להתענות

גדר עדות או דיינים כשבע"ד קבלו על עיצמם קרוב או פסול

לא תגורו מפני איש (א, יז).

וכתב רבינו (מצוה תטו) ונראה דאם קבלו עליהם קרוב או פסול דאינם מחוייבים לדון, ויכולים לסלק עצמם אף לאחר שיוודעים היאך הדין נוטה כיון דאינם מחוייבים כלל, וכן משמע מדברי הרב המחבר שכתב דאינו נוהג בנשים, ובקבלו עליהם משכחת לה בנשים ג"כ.

וכמו שנסתפק רבינו כאן נסתפק במוצות לא תענה ברעך עד שקר (מצוה לו, ב) ולכאורה נראה דגם עדים פסולים אך הבעד קיבלו עליהם כגון קרובים או פסולים ג"כ עוברים בלאו זה, אף שהם אינם מחוייבים קרבן שבועה, אך אפשר כיון דכתיב בתורה לא תענה ברעך עד שקר א"כ דוקא אם הוא עד עפ"י תורה אבל אם אינו עד ע"פ תורה אינו עובר בלאו זה, רק הו"ל מוזיק ממון חבירו והוא בגדר גזלן אבל בלאו זהו אינו עובר כו'.

הנה ספיקת רבינו הוא במה שאמרו בגמ' (סנהדרין כד.) אמר לו נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך נאמנים עלי שלשה רועי בקר ר"מ אומר יכול לחזור בו וחכ"א אינו יכול לחזור בו, וכן פסק בשו"ע (ח"מ סי' כב ס"א) מי שקיבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דין בין להיותו עד עליו אפי' קבל א' מהפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או בג' ב"ד מומחים לדון לו, והיינו אם יש לו שם עד או דין ע"י קבלת בעל הדין ואז יש להם כל דיני של דיינים וחל עליו הדין של לא תגורו מפני איש אע"פ שהם פסולים מה"ת לדון ולהעיד, או שהוא רק בגדר התחייבות שישמעו מה שהם פוסקים אבל לא חלים עליו גדר עד או דין ואף אם כבר שמעו הדין ויודעים היאך הדין נוטה מותרין לסלק עצמם.

ורבינו (שם) כתב להוכיח מהא דהביא הר"ן בפרק שבועת העדות בשם הירושלמי (שבועות ד, א) דאפילו קבלו עליהם עד אחד אינו חייב קרבן שבועה דכתיב והוא עד וגו' את הכשר ולא את שאינו כשר, א"כ הכא נמי דכתיב לא תענה וגו' וגו' עד שקר, דוקא אם ראוי לעדות אבל בקבלו אינו עד ואינו עובר בלאו זהו.

הגאון רעק"א (קמא קעח) מביא להסתפק בזה וז"ל בתוך דבריו ולפ"ז י"ל דבקיבל עליו קא"פ אינו חייב קרבן שבועה דמ"מ לאו שם עדות עלה, אבל קיבל עליו ע"א להיות כב' כיון דשם עד עליו, וגם אלו מגיד הי' מועיל יש בו דין שבועות העדות, וה"נ אפשר בנ"ד לענין חיוב הזמה דכתיב והנה עד שקר העד ועשיתם, וכן לא תענה ברעך עד שקר, י"ל דוקא כששם עד עליו, וקיבל עליו קרוב או פסול אין שם עד עליו, ואינו מתחייב בהזמה, אבל קיבל עליו ע"א כב' יש בו דין הזמה. ושוב כתב, אח"כ נזכרת דהר"ן שבועות הביא ירושלמי בע"א שאמר לו הוי את מקובל עליו כשנים אין בו חיוב שבועות העדות ע"ש עוד.

יהושע בן נון אם היה לו דין מלך

יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא

ינחלנה את ישראל (א, לח).

אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו וכשאלו דודו שמינים שמואל הרמתי ובית דינו (רמב"ם פ"א מהל' מלכים ה"ג).

וכתב רבינו (הגהות על הרמב"ם שם) מדברי רבינו נראה שיהושע היה מלך ובמקרא לא מצוינו, גם לא מצוינו שנמשה ורבינו הביא לקמן שמושהין אותו, וכתוב באגודה (ב"ר צה, טו) ושאלו וכו' שהיה המלכות שאולה בידו. וכנראה שכוונת רבינו להעיר ג' הערות, א' לא מצוינו בקרא שיהא מלך, ב' למה לא מצוינו שנמשה להיות מלך, ג' גם משמע שרק שאול היה מלך. וכעת נדבר על הערה הראשונה.

על דברי הגמ' במס' ב"ב (עה.) כיוצא בדבר אתה אומר ונתתה מהודך עליו ולא כל הודך זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה פי' רשב"ם שבזמן מועט נתמעט הכבוד כל כך שהיה יהושע היה נביא ומלך כמשה ולא יכול להגיע לכבודו, מצייין הגאון ר"י ענגל בגליוני הש"ס כן מבוואר ביומא ע"ג ב' הוא זה מלך ע"ש דמבוואר דיהושע הי' מלך, וכוונתו לדברי הגמ' שם דקתני ואין שואלין אלא למלך מנה"מ וכו' ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאלו למשפט האורים וגו' הוא זה

ביום א' מהחודש.

בין השמשות של תשעה באב

במס' פסחים (נד): נחלקו אם תשעה באב בין השמשות שלו אסור או לא ע"ש, ופסק הרמב"ם (תענית ה. ז.) תשעה באב לילי כיומו לכל דבר, ואין אוכלין אלא מבעוד יום, ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים, וכבר העיר המגיד משנה שם דלכאורה למה לא אמרין ספקיא דרבנן לקולא, וכתב רבינו (שיג. יט) נראה הטעם על פי המבואר בראשונים **דתשעה באב היום ג"כ במנהגא תליא מילתא** (עיין ר"ה יח): **דבזמן שאין שלום וכו' גם תשעה באב ברצו תליא מילתא**, רק קיבלו עליהם מחמת שהוכפלו וכו' ע"ש. והנה בזמן שמד חס ושלוש התעניות מדברי קבלה ודברי קבלה כדברי תורה דמי, א"כ בין השמשות שלו אסור והיו כמו ספק תורה, עיין בטורי אבן במגילה ה' ע"ב (ד"ה הוקיה), א"כ אף בזמן שאין שמד מ"מ קיבלו עליהם כחומר דברי קבלה על כן הוי בין השמשות שלו אסור, ושמואל סובר [בפסחים שם] דמ"מ כיון דהוי האידיא רק מדרבנן בין השמשות שלו מותר.

אמנם באבני נור (סי' תכט) מצינו סברא אחרת ומקדים לומר דאפילו באיסור דרבנן שנתערב חד בחד שניהם אסורין וא"א להתיר זה משום ספק דרבנן וזה משום ספק דרבנן דא"כ יאכל האיסור מ"מ, ולהתיר הא' ולא השני ג"כ אי אפשר, על כן אסורין שניהם, עד"ז בתשעה באב שיש לפנינו שני בין השמשות, אחד של כניסת תשעה באב ואחד של מוצאי תשעה, באמת אחד אסור ואחד מותר כי בין השמשות או ששייך ליום שלפניו או ששייך ליום שלאחריו, וא"א להתיר שניהם ע"כ שניהם אסורין ע"ש.

[ועיין בדברי רבינו מצוה שא (אות ט) מה שדן בספק אחד משתי חתיכות באיסור דרבנן.]

ולכאורה יהיה נפק"מ בשאר תעניות דלפי דברי האבני נור כל הסברא שמחוייבין בבין השמשות הוא משום שיש שתי בין השמשות משא"כ בשאר תעניות דיש לפנינו רק בין השמשות אחת יכולין לסמוך ספק דרבנן לקולא, אבל לדברי רבינו שחומר של תשעה הוא מחמת שקבלנו שיהא כדברי קבלה א"כ מן הדין צריכים להחמיר בתשעה באב אפי' במקום ספק א', אבל בשאר תעניות יתכן שאין צריך להחמיר בבין השמשות.

[ועיין בטור (סי' תק"ט) ובנו"כ שם, אם מה שהאדינא מתענין בכל הדי' תעניות אם הוא בגדר דברי קבלה או שהם דרבן ועי"ש דנפק"מ לענין אם יש איסור רחיצה או לא.]

יה"ר שזונה ליעוד הנביא כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים והאמת והשלום אהבו.

מלך וכו' ופירש"י דהא ביהושע משתעי קרא. הרי מצינו בפסוק שיהושע נקרא מלך.

גם י"ל דהרמב"ם פסק (מלכים ג, ח) כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו וכו' שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך וכו', והרי פסוק זה נאמר אצל יהושע ומכאן אנו למדין לדין מורד במלכות, ובע"כ דיהושע היה מלך, ועד"ז פי' בחי' מרן ר"ז הלוי עה"ת (פר' וילך).

אמנם החת"ס נתקשה בזה וכך כתב בתשובתו להמהר"ץ חיות (או"ח סי' ק"ה) ויען ראיתי דעת פר"מ בדף א' ע"ב וגם לקמן בקונטרס דין מלך בזה, ע"כ אומר אני, יש לתמוה כי בתורת מרע"ה לא מצינו כלל שיהיה רשות למלך יהודה וישראל להמית איש, גם שתהיה אימתו עליך (סנהדרין כב.) היא רק מדרשא מיתורא תשים עליך, לשון עליך שתהיה אימתו עליך, אבל שיהיה רשאי לענוש ולענות נפש ומכ"ש להמית מנ"ל, ורק בני ישראל אמרו ליהושע כל איש אשר ימרה את פיך יומת רק חזק ואמץ, והרי כתבו יהושע בספרו עפ"י הי"ת כמבואר בב"ב י"ד ע"ב יהושע כתב ספרו, וא"כ הדין דין אמת, אך הקושי אין הנביא רשאי לחדש (שבת קד.), זהו קושיא שצ"ע. ולא מוצאתי לה פתח כי אם ממ"ש רמב"ן פרשת בחוקתי (ויקרא כו, כט) וכן בקונטרס משפטי החרם שלו, דהא דכתיב כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, אין בו פירוש עפ"י פשוטו, אלא כל נשיא בישראל ומכ"ש כל ישראל שמסכמים להחרים דבר העובר על חרםם חייב מיתה, ומזה נתחייב יהונתן מיתה, ויפדו העם את יהונתן (שמואל א' יד, מה) והתירו לו החרם.

בת נכרית יורשת או לא

כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר (ב, ה) כי לבני לוט נתתי את ער ירושה (ב, ט).

רב חי"א בר אבין אמר רבי יוחנן עובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה דכתיב כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ודלמא ישראל מומר שאני אלא מהכא כי לבני לוט נתתי את ער ירושה (קידושין יח.).

וז"ל הר"מ כאן פ"ו ה"ט, הגוי יורש את אביו דבר תורה, אבל שאר ירושותיהם מניחין אותם לפי מנהגם, עכ"ל. וכתב הרב המגיד שם, וכתב רבינו ששאר כו', והוא מפני שלא מצינו סדר נחלות אלא לישראל בלבד, עכ"ל. מבואר בדבריו דרק ירושת האב הוא אצל גוי מן התורה, אבל כל שאר ירושות כגון אב את הבן או אחים וכדומה אינם יורשים כלל מן התורה. ואיני מביין סיום דברי הר"מ דשאר ירושות מניחים אותם כמנהגם, לאיזה צורך כתב זה, דהיה לו לכתוב דרק זה הוא מן התורה, ונפקא מינה דירוש ואסור לגזול ממנו, אבל אם אין לו בן דאין לו יורש מן התורה הווי להו נכסיו הפקר כנכסי הגר וכו', עכ"פ האמת כן היא דהו"ק לירושת האב כיון דאין שום יורש מן התורה הוי ליה כנכסי הגר, כך נראה ברור. וזה פשוט ג"כ דירושת אביו דהוא מן התורה, לאו דוקא בן, אלא אפילו בת במקום בן יורשת בשוה, כי זה דבן לבדו יורש ולא בת במקום בן זה הוא מסדר נחלות, שבתורה נאמרה זאת לישראל שנאמר (כמדבר מ, ח) ואל בני ישראל גוי ובן אין לו גוי, הא אצל גוי לא שייך, וברא וברתא יורשים בשוה. וכפי העולה על זכרונו מבואר דבר זה בתוס' וכעת לא ידעתי מקומו, אבל הדברים ברורים כמו שכתבת, ומבואר להדיא ברש"י ביבמות ס"ב ע"א ד"ה בנכריותן דבת כבן וככור כפשוטו כו' אבל ירושה נוהג כו', מבואר להדיא כן.

והנה אף דפסוק כתיב דבני לוט ירשו אביהם, ולוט היה לו בנות, אבל היינו שלא היו בנים רק בנות, ורבינו מחדש דאף היכא דאיכא בנים יורשים הבנות יחד עם הבנים, אמנם אף שרבינו כתב שכפי העולה בזכרונו מבואר כן בתוס' דבן ובת יורשים בשוה, יש לציין לדברי הקובץ שיעורים (ב"ב אות שנו) שג"כ העיר מדברי רש"י במס' יבמות שבן ובת יורשים שוה, עכ"ז כתב דמתוס' שם במס' ב"ב (קטו: ד"ה מלמה) שהקשו וא"ת והיאך ירשה ענה והלא היה לה אח ויתרין ר"ת דמת איה ע"ש, ואם כנים הדברים דבן ובת שוה בירושה פשוט דלא קשה קושית התוס' ע"ש. אמנם בחי' המהרי"ט במס' קידושין שם כתב דעשו היה מגייר נשיו כדי להראות לאביו שהוא צדיק, וזה דלא כדברי התוס' שם, וא"כ בניו ירשו מדין ישראל מומר, ומיושב דעת רבינו שכתב היפך דברי התוס'. [ועצ"ע דברי התוס' שרבינו כיוון לה, ועי' תוס' ב"מ עא. ד"ה ואינו].

גם הוכיחו האחרונים דבת יורשת אף ששאר קרובים אינם יורשים מהא דאמרו בגמ' (קידושין יז) דהנמכר לעובד כוכבים אינו עובד לא את הבן ולא את הבת, דמשמע שרק כאן אינה יורשת אבל בסתמא גם הבת יורשת.

